

Е.БРАТЕЛЬ

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АРГЕНТИНСКОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА

В статье рассматриваются историко-культурные особенности аргентинской поэтической картины мира конца XIX – первой половины XX ст. Предлагается выделить два периода развития аргентинского художественно-поэтического процесса: традиционный (конец XIX – первая четверть XX ст.) и новый (вторая четверть XX ст.). Отдельное внимание уделяется рассмотрению специфики актуализации в поэзии концептов ПАМПА и ГОРОД.

Ключевые слова: аргентинская поэтическая картина мира, историко-культурные особенности, концепт ПАМПА, концепт ГОРОД.

O.BRATTEL

THE HISTORICAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF THE ARGENTINEAN POETICAL PICTURE OF THE WORLD

The article dwells on the historical and cultural peculiarities of the Argentinean poetical picture of the world of the end of the XIX – the first half of the XX century. The division of the development of the Argentinean artistic and poetic process into two periods is offered: the traditional (the end of the XIX – the first quarter of the XX century) and new (the second quarter of the XX century). The particular attention is paid at the study of the specific features of the verbalization in the poetry the concepts PAMPA and CITY.

Key words: Argentinean poetical picture of the world, historical and cultural peculiarities, concept PAMPA, concept CITY.

УДК 821.161.2 (045)

Ірина БУРЛАКОВА, Анастасія СІБРУК

ПРОБЛЕМА НОРМИ В АСПЕКТІ ЛЕКСИЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ОКРЕМИХ ГРУП ЛЕКСИКИ XI–XIV СТ.)

У статті описано стан дослідження мовних норм у давньоруських та церковнослов'янських текстах XI – XIV століть, проаналізовані особливості тогочасних мовних норм. Лексичний склад писемних

пам'яток XI – XIV ст. характеризується наявністю значної кількості лексичних та словотвірних варіантів.

Ключові слова: мовна норма, давньоруські пам'ятки XI – XIV століть, лексичні та словотвірні варіанти.

Опрацьовуючи окремі групи лексики XI–XIV ст., варто зупинитися на проблемі мовної норми. Мовна ситуація в Київській Русі напередодні і на ранніх етапах утворення держави була досить складною. Потреба в писемній літературній мові для задоволення різноманітних державних і духовних запитів суспільства виникла ще в період становлення й утвердження протоукраїнської державності (VIII–IX ст.). Тогочасна літературна мова була сформована під впливом численних діалектів. Вивчення *мовної норми* літературної мови є однією з давніх та *актуальних* проблем лінгвістики. *Метою* статті є розгляд стану вивчення такої проблеми, як *мовна норма* в аспекті лексичної варіантності. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*: розглянути особливості формування тогочасної мовної норми, проаналізувати основні види варіантів та причини їх виникнення.

Норма літературної мови – складне та діалектично суперечливе явище. Варто виокремити такі особливості мовної норми, як стійкість, загальна поширеність, обов'язковість дотримання нормативних регламентацій, літературна традиція, культурно-історичне сприйняття мовного факту і звичність його функціонування. Це категорія історична, змінна, зумовлена змінами в самій системі мови, взаємодією української мови з іншими мовами.

Мовна норма – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови та сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства. Семантика тексту та окремих слів тісно пов'язана з мовною нормою. Процес усталення мовної норми відбиває історію розвитку української мови, закономірності її стильової диференціації, тенденції нормалізації та кодифікації літературної мови. Під час розгляду східнослов'янських пам'яток XI–XIV ст., доречно говорити про відображення в них різних літературних норм. Досліджуване поняття залежить від мови та стилю написання

текстів цього періоду. У текстах XI–XIV ст. можна відзначати лише ознаки становлення окремих мовних норм.

Проблема становлення літературних норм слов'ян та етапів їх формування активно дискутується в працях учених. Дослідження мовної норми тісно пов'язане з проблемою співвідношення мов. Проблема становлення літературних мов слов'ян та етапів їх формування активно дискутується в працях учених. Становлення давньоруської мови В. В. Колесов пов'язує з утворенням самостійних слов'янських держав [5, с. 16]. Як відзначає О. С. Мельничук, у період з XI до XIII ст. для території Київської Русі характерна диглосія – мовна ситуація, за якої в одному суспільстві існують дві мови або дві форми однієї мови, що виконують відмінні функції [7, с. 141], які здебільшого відповідають варіантам „високого” та „низького” стилів, уживаних у різних комунікативних сферах та ситуаціях залежно від ситуації переважно соціальної та інших детермінант комунікативного акту.

Концепція диглосії вказує на існування двох мовних моделей, детермінованих не стільки етнічними чинниками, скільки сферою функціонування. Диглосія як особливий варіант білінгвізму окреслює не лише надетнічну мовну картину, а й ідеологічну чи культурну ситуацію, що увиразнюється в онтологічно визначальні культурно-історичні періоди життя етносу.

Ситуація диглосії в Київській Русі не є явищем виключним, оскільки функціональна нерівноправність, різностатусність мов протягом історії становлення були притаманні багатьом поліетнічним та етнічним державам, що лише акцентує соціолінгвістичну природу самого явища (хоча вона може поширюватися як на споріднені, так і на неспоріднені мови). Такі комунікативні парадигми стали основою для диференціації диглосії. Наприклад, Т.М. Бурда виокремлює такі ситуації співвідношення диглосії та білінгвізму:

- повний диглосний білінгвізм, який виникає, якщо одна мова повністю витісняється іншою з ряду сфер суспільного життя;
- частковий диглосний білінгвізм, що не передбачає комунікативної ситуації цілковитого усунення мови з певних сфер функціонування; однак така ситуація характеризується значним домінуванням у цих сферах однієї мови над іншою;

- недиглосний білінгвізм, що виникає на основі рівностатусності обох мов [1, с. 5-6].

Висновок про те, що мовна ситуація в Київській Русі характеризувалася білінгвізмом, поділяють Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, Д. С. Лихачов, С. П. Обнорський, М. І. Толстой, Ф. П. Філін. „Для всієї території Київської Русі, – резюмує Г. П. Півторак, – спільними були дві літературні мови – церковнослов'янська і давньокиївська (її традиційно називають також давньоруською)” [9, с. 8]. Як пише П. П. Толочко, „багато дослідників не визнають існування єдиної давньоруської живої розмовної мови, але всі фахівці сходяться на тому, що східні слов'яни мали спільну писемно-літературну мову: або давньоруську, або старослов'янську (церковнослов'янську) чи обидві разом” [4, с. 694].

Віднесеність норми до конкретної епохи передбачає її вивчення на синхронному зрізі, оскільки норма ґрунтується на відносній стабільності мови. Розглядаючи лексичні норми на матеріалі писемних пам'яток XI–XIV ст., варто виокремити як гранично важливі два питання: наскільки давній період можна вважати синхронним зрізом при вивченні норми цієї епохи і наскільки поняття норми відповідає лексичному ярусу давньоруської мови. Вибір хронологічного зрізу з XI до XIV ст. пов'язаний із загальною орієнтацією дослідників лексики на літературну традицію, для якої деяка зміна семантики окремих слів не має суттєвого значення за умови лексико-семантичної стабільності в цілому. Проблему норми літературної мови Давньої Русі вивчають в двох аспектах, які нерідко між собою перетинаються і навіть накладаються – в аспекті системи та в аспекті вживання. Аспект системи передбачає певне абстрагування від тексту, дозволяючи виділити тотожні елементи двох літературних мов, які існують паралельно; аспект уживання показує взаємозв'язок таких елементів у межах окремих текстів та певних фразових єдностей. Варто зауважити, що, за спостереженням Н. Г. Михайловської, норма вживання давньоруських книжно-літературних словосполучень потребувала регулярно відтворюваних мовних одиниць залежно від характеру контексту, частіше ситуативного. Причини семантичної стабільності лексики дослідниця вбачає в традиційності контексту.

Сталість значень, відображених у мові пам'яток XI–XIV ст., пояснюється тим, що давньоруська книжна традиція була підпорядкована загальним засадам середньовічного світосприйняття та культури [8].

У своєму дослідженні спираємося на таку думку науковців, що „варто відмовитися від конкуруючих у наш час теорій, згідно з якими ситуація із старослов'янською і руською мовами визначається або як диглосія, або як білінгвізм [...] Старослов'янська та руська мови – різновиди тієї самої літературної мови” [12, с. 12]. Розвиваючи цю думку, В. М. Русанівський роз'яснює, що давньоруська літературна мова однаковою мірою використовувалася всіма східними слов'янами і складалася із трьох функціональних стилів: високого (конфесійна і ораторська література), середнього (мова літописів і художньої літератури) та зниженого („Руська Правда”, грамоти) [12, с. 12–13].

До аналізу у нашому дослідженні були залучені пам'ятки XI–XIV ст. різних стилів та локалізації. В аспекті формування лексичної норми особливий інтерес становлять найдавніші тексти. Важливими для дослідження є створені в Київській Русі східнослов'янські пам'ятки, насамперед літописи (Лаврентіївський, Іпатіївський, Никонівський, Новгородський та Радзивілівський). Г. П. Півторак зазначає: „Певний вплив на формування оригінального руського літописання XI ст. справили переклади візантійської історичної літератури – різноманітних хронік і хронографів” [9, с. 155].

Дослідники підкреслюють, що давньоруські пам'ятки не спроможні дати чітке уявлення про тогочасну народнорозмовну мову різних давньоруських регіонів, про місце, час та послідовність виникнення в ній нових діалектних явищ на різних мовних рівнях. Проте ці тексти є важливим джерелом для дослідження давньокиївської культури. Залучивши до аналізу назв прикрас різножанрові пам'ятки XI–XIV ст., можна говорити про становлення норм мови східних слов'ян на цьому історичному етапі. У період з XI до XIV ст. взаємодіяли дві мови (давньоруська та церковнослов'янська), які до того ж постійно зазнавали впливу інших, чужих мов. Крім того, помітну роль у формуванні тогочасних мовних норм відіграють неточності в перекладі, а також виправлення окремих слів літописцями.

Початковий період становлення мовних норм супроводжується наявністю значної кількості варіантних форм – правописних, орфоепічних, граматичних, стилістичних. Варіантність можна розглядати як двопланове явище. З одного боку, варіантність – ознака неусталеності норми мовної, з іншого – ознака розбудованої стилістичної системи літературної мови.

У східнослов'янських текстах зафіксована велика кількість варіантів. Важливим і актуальним аспектом вивчення окремих тематичних груп у пам'ятках XI–XIV ст. є дослідження різноманітних варіантів лексем. Поняття варіантності належить до найзагальніших у лінгвістиці. Будь-який варіант системи мови, відзначає Н. Г. Михайловська, у своєму вживанні маркований і виступає як диференційна одиниця за соціальною, територіальною або стилістичною ознакою. Дослідниця акцентує, що варіанти лексичного рівня об'єднані і семантичною близькістю, і тематичною спільністю, проте у варіантні відносини можуть вступати також елементи, які в лексичній системі не мають значеннєвих зв'язків [8, с. 18].

О. І. Смирницький до ознак варіантності лексичних одиниць відносить: а) спільність кореневої частини; б) лексико-семантичну спільність і дотримання умови, що звукові відмінності не можуть відображати змістових відмінностей. Під лексичною варіантністю слова дослідник розуміє результат варіювання значення слова без порушення його тотожності [13].

Питання словотвірної структури потребують уваги до суті термінів та їх розмежування. Науковці вживають на позначення цих одиниць різні терміни. Приєднуючись до думки О. О. Тараненка, пропонуємо такий підхід до характеристик цього терміна: „Варіанти – це видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін.), але не порушують принципу її тотожності. Існують такі варіанти слова: а) акцентуальні – за місцем наголосу; б) фонетичні – з різним звуковим складом; в) орфоепічні, що виділяються в межах двох попередніх типів залежно від норм вимови; г) орфографічні (без відображення у вимові); ґ) морфологічні, що характеризуються наявністю різних формотворчих афіксів та парадигмою

відмінювання; д) словотвірні, що розрізняються видозмінами морфем і взагалі частин слова при словотворенні, зокрема наявністю / відсутністю сполучного голосного, порядком компонентів тощо; е) комбіновані, що одночасно різняться більш як однією з наведених вище ознак” [15, с. 62–63].

Розглядаючи ситуацію XI–XIV ст., М. І. Толстой дійшов висновку, що для цього хронологічного зрізу характерний подвійний спосіб нормалізації давньоруської літературної мови: наслідування традицій „святої давнини” та „виправлення книжних текстів” [16, с. 259]. Дослідник відзначає, що поняття норми для давньослов’янської мови, яка змінила старослов’янську, може бути представлене в історичному аспекті досить широко, з великою кількістю фонетичних, граматичних та лексичних варіантів [16, с. 36–37].

У своєму дослідженні А. С. Львов однозначно визнає факти розбіжностей у лексиці пам’яток XI–XIV ст. за різними списками, у тому числі й глаголичними, так само як і відмінностей між лексикою глаголичних і кириличних пам’яток, і ставить перед фахівцями завдання знайти причини, які викликали зміни словникового складу пам’яток [6, с. 8].

Досліджуючи окремі лексичні одиниці, зафіксовані у пам’ятках XI – XIV ст., помічена значна кількість варіантів. Варто нагадати, що в цей період на територію Київської Русі завозили чимало візантійської та болгарської літератури, і книги ці, переважно релігійного змісту, перекладали зрозумілою для слов’ян мовою. Проте переклад почасти потребував новотворів, що спричиняло появу певної кількості варіантів. Варіанти виникали і при переписуванні книг, про що, зокрема, згадує О. Х. Востоков у відомій праці „Міркування про слов’янську мову”, де висловлена думка, що переписувачі старих рукописів „мали свої причини змінювати або на свій розсуд виправляти мову вже мертвоу, у книгах тільки збережену. Одні вважали за потрібне замінювати незрозумілі для них слова або закінчення вживаними в їхній час і на їхньому діалекті, щоб були зрозумілими для народу, для якого писали. Інші мимовільними змінами думали додати правильності мові книг, які потрапили до них” [2, с. 5]. О. В. Прискока зауважує, що „творче переосмислення східнослов’янськими книжниками

мовного матеріалу [...] привело до значного збагачення давньоруської літературної мови на різних рівнях” [11, с. 122].

Важливими для нашого дослідження стали лексичні варіанти, тобто синоніми, що мають вагомі відмінності, але вживані для передачі одного й того самого або схожого предмету: акинфъ – лигоурионъ („дорогоцінний камінь, гіацинт”); бисьрь – жемчоугъ; по"сь – ремень. Л. П. Жуковська зазначає, що „лексичні варіанти можуть бути виявлені перш за все за допомогою різних списків пам’яток одного і того самого або традиційного змісту” [3, с. 7].

Серед іменників XI–XIV ст. виділяються також і словотвірні варіанти, утворені за допомогою словотвірних афіксів (адаманть – адамантисть („алмаз”), ониксь – онухионъ, топазии – топазионъ, узорь – узорочи~, чепь – чепьчка).

Крім того, у писемних текстах наявна велика кількість спільнокоренових слів, по-різному граматично оформлені, які відрізняються за граматичним родом (петаль – петала („металева нагрудна прикраса, іконка на грудях”), трѣсна – трѣснь („ланцюжок”) тощо). Можна виділити також „спільні за походженням слова в їхньому східнослов’янському (давньоруському) та церковнослов’янському (старослов’янському) звуковому оформленні” [14, с. 10]: сребро – серебро, злато – злото – золото.

Часто вживаними у досліджуваних пам’ятках є „слова спільної семантики, написання яких відображає різний фонемний склад, можливо, притаманний різним діалектам або давньоруській і церковнослов’янській мовам” [14, с. 10]: манисто – монисто, огърли~ – ожерели~, перепель – переперь („окремо зшита прикраса”) та ін.

Найчисельнішу групу утворюють іменники „іншомовного походження зі сталими варіантами написання, які відбивають за однакової семантики відмінності у фонемному складі [14, с. 10]. Серед них: жемцоугъ – жемчоугъ, измарагдъ – измарагдъ, самфирь – сапфирь, аметист – амефистъ.

Зауважимо, що давньоруські пам’ятки не спроможні дати чітке уявлення про тогочасну народнорозмовну мову різних давньоруських регіонів, про місце, час та послідовність виникнення

в ній нових діалектних явищ на різних мовних рівнях. Досліджуючи писемну, а не розмовну мову, не можемо виокремити такі види варіантів, як фонетичні, фонематичні або акцентуальні.

Отже, Для вивчення окремих лексико-семантичних та тематичних груп слів, ужитих у давньоруських текстах XI–XIV ст., питання *мовної норми* є надзвичайно важливим, оскільки семантичний рух слів тісно пов'язаний із мовною нормою. Мовна ситуація в Київській Русі була досить складною. Це були часи становлення лексичних, фонетичних та морфологічних рис літературної української мови, і саме тому східнослов'янські тексти досліджуваного періоду не могли не характеризуватися великою кількістю варіантів. Неточності під час перекладу, існування двох мов та вплив різноманітних діалектів стали основними передумовами для утворення лексичної варіантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Бурда Т.М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму: молодіжне середовище Києва: Автореф. дис. ... канд. філол. наук:10.02.01/ КНУ ім. Т. Шевченка./ Тетяна Михайлівна Бурда. – К., 2002.– 22 с.
- 2.Востоков А. Х. Рассуждения о славянском языке / А. Х. Востоков // Труды Общества любителей российской словесности. – СПб., 1865. – Вып. XVII. – М., 1820. – С. 5–61.
- 3.Жуковская Л. П. Лексические варианты в древних славянских рукописях / Л. П. Жуковская // Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка. – М. : Наука, 1964 – С. 5–17.
- 4.Історія української культури : в 5 т. / [редкол. П. П. Толочко, Д. Н. Козак, Р. С. Орлов]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. I. – 1134 с.
- 5.Колесов В. В. Мир человек в слове Древней Руси / Владимир Викторович Колесов. – Л. : Изд-во Ленингр. унив., 1986. – 312 с.
- 6.Львов А. С. Очерки по лексике памятников старославянской письменности / Андрей Степанович Львов. – М. : Наука, 1966. – С. 3–38.

7. Мельничук О. С. Диглосія / О. С. Мельничук // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 141.
8. Михайловская Н. Г. Системные связи в лексике древнерусского книжно-письменного языка XI–XIV вв. (нормативный аспект) / Наталья Георгиевна Михайловская. – М. : Наука, 1980 – 253 с.
9. Півторак Г. П. Звідки ми і наша мова / Григорій Петрович Півторак ; [ред. В. Г. Складенко]. – К. : Наук. думка, 1993. – 206 с.
10. Півторак Г. П. Мовна ситуація в Київській Русі та її вплив на давньоруську периферію / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1997. – №4–5. – С. 3–10.
11. Прискока О. В. Кирило-Мефодіївські традиції в мові давньоруської писемності / О. В. Прискока, В. Ю. Франчук // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 111–123.
12. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / Віталій Макарович Русанівський. – К. : АркЕк, 2002. – 415 с.
13. Смирницкий А. И. Объективность существования языка : материалы к курсам языкознания / Александр Иванович Смирницкий ; [ред. В. А. Звегинцева]. – М. : МГУ, 1954. – 32 с.
14. Состав и структура словаря. Общая характеристика словаря // СДРЯ. – Т. I. – М. : Русск. яз., 1988. – С. 7–14.
15. Тараненко О. О. Варіанти / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 62–63.
16. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Никита Ильич Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.

И. БУРЛАКОВА, А. СИБРУК

ПРОБЛЕМА НОРМЫ В АСПЕКТЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ВАРИАНТНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГРУПП ЛЕКСИКИ XI – XIV ВВ.)

В статье описано состояние исследования языковых норм в древнерусских и церковнославянских текстах XI – XIV веков, проанализированы особенности языковых норм данного периода.

Лексический состав письменных памятников XI – XIV вв. характеризуется наличием значительного количества лексических и словообразовательных вариантов.

Ключевые слова: языковая норма, древнерусские памятники XI – XIV веков, лексические и словообразовательные варианты.

I. BURLAKOVA, A. SIBRUK

A PROBLEM OF NORM IS IN THE ASPECT OF LEXICAL VARIANT (ON MATERIAL OF SEPARATE GROUPS OF VOCABULARY OF XI – XIV CENTURIES)

In the article, consisting of research of linguistic norms is described of Old Russian texts of XI – XIV centuries, analyzed features of that time linguistic norms. Lexical structure of literary monuments of XI – XIV centuries is characterized the presence of far of lexical and word-formation variants.

Keywords: linguistic norm, Old Russian literary monuments of XI – XIV centuries, lexical and word-formation variants.

УДК 811.161.2'373.7

В'ячеслав ВАСИЛЬЧЕНКО

ФРАЗЕОТЕМАТИЧНЕ ПОЛЕ “ОДРУЖЕННЯ” В ІДЕОГРАФІЧНІЙ ПАРАДИГМІ ОБРЯДОВОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті розглянуто фрагмент ідеографічної парадигми української обрядової фразеології – фразеотематичне поле “Одруження”; подано його структуру – фразеосемантичні групи, які формуються фразеосемантичними рядами і окремими фразами; зазначено, що одним зі шляхів концептуалізації реципієнтної зони “Одруження” виступають процеси фразеологічного семіосизу, базою для яких стали назви обрядодій; констатовано високу частотність реалем “вінець”, “рушник”, “гарбуз”, “голова”, “хліб” як конститuentів фразеологізмів.

Ключові слова: модель, концептуалізація, обрядовий фразеологізм, реалема, реципієнтна зона, фразеосемантична група, фразеосемантичний ряд.

На сучасному етапі свого розвитку українська лінгвістика виявляє до мови як маніфестанта етносвідомості підвищену увагу. Особлива роль у цьому належить номінативній системі мови, яка